

Prof. AGOSTINO PERTUSI
1918 - 1979

Y.Doç.Dr. Mahmut H.ŞAKİROĞLU

Tanınmış bizantolog Prof. A.Pertusi 25.1.1979 günü Venedik kentindeki San Giorgio adasındaki görevli bulunduğu G.Cini Vakfı binasında geçirdiği bir rahatsızlık sonucu yaşamını yitirdi. Aynı gün tanıdıklarına yollanan bir mektubla bu acı haber iletildi. Son yayınlarında Türk tarihi hakkında değerli eserler veren ve kültür yöneticisi olduğu G.Cini vakfının Türk dünyası için toplantılar düzenlemesine önyak olan sayın profesörün, ihtisas alanı üzerinde durmak bizim görevimiz olmamakla beraber, son zamanlardaki çalışmalarının önemli bir bölümünü Türk tarihine de ayırdığı için kısaca durmak istedik.

Sayın profesörün yaşamını ve öğrenimini yayınlanan ek bir *curriculum*'-dan öğrendik. 19.4.1918 günü Piacenza kentinde dünyaya gelen Prof. Pertusi, 1941 yılında Milano'daki Katolik Üniversitesi (Università di Sacro Cuore)'nden mezun olduktan sonra, Yunan Yazını kürsüsünde asistanlık görevine başlamıştır. Çalışmalarını daha sonraları Bizans Filolojisi üzerinde toplamış ve bu alanda adım adım ilerliyerek, Bizans tarihinin yönetim yönünü inceleyen önemli bir yayın gerçekleştirmiştir (Constantinos Porfirogenetos'un *De Thematibus* adlı yapıtı). Devam eden çalışmaları hümünizma devri Bizans tarihine yönelmiştir ki, bu zaman zarfında Türk tarihine ait bilgiler çoğalmağa başladığı için sayın profesörün dikkatinden kaçmamış ve karşılaştığı konuları toplamağa girişmiştir. Bu çalışmaları sırasında 1962 yılında G.Cini vakfının Venedik ve Şark (*Venezia e l'Oriente*) Enstitüsü'nün asil direktörlüğüne üç yıl sonra da Venedik Toplumu ve Tarihi *Storia della Società e dello Stato Veneziano*) Enstitüsü müdür vekilliğine atanmıştır. Bu atama çok yerinde olmuştur. Zira yüzyıllar boyunca Türk dünyası ile sıkı ilişkileri bulunan bu kentin canlı ve hareketli tarihi, belgeliklerle kitaplarda bol malzemenin yaratılmasına yol açmıştı. Yeniçağ dönemi tarihçilerinin büyük bir merakla inceledikleri bu kaynakların düzenli kuruluşların denetiminde bilim alanlarına yayılması, bilimsel toplantıların bu ilgiyi daima canlı tutması beklenir. Prof. Pertusi kültür yönetiminde bulunduğu enstitülerin bu tip ilişkileri her zaman yapmasını istemişti. İlk göreve başladığı sıralarda Venedik kentinde İkinci Uluslararası

Türk Sanatları Kongresi toplanıyordu. G.Cini vakfının binaları bu toplantıya katılanları konuk ettiği gibi güzel bir de broşürün çıkarılmasını sağladı. Bu tarz toplantıları daha sonra da gerçekleştiren sayın profesör çok faal olan bilimsel çalışmaları yanında sosyal girişimlerde de nasıl başarılı olduğunu ortaya koydu. Açığa çıkmayan bir arzusu, Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan türkçe belgelerin yayınlanması idi. 1967-68 öğrenim yılında sağladığımız bir burs ile İtalya'da bulunduğumuz sırada Venedik'de devam ettirdiğimiz çalışmalarımız esnasında onun bu arzusunu yakından gördük. Yakın dostu Prof. Alessio Bombaci bu alandaki çalışmalarını daha sonraki sıralara ittiği için ne Türkçe belgeler ne de **Liber Graecus**'un yayını bir türlü gerçekleşmedi. Sayın hocam Prof. Tayyib Gökbilgin'in yaptığı bir kısım belge yayını bile sayın Pertusi'yi çok sevindirmiş ve bizi bir tanıtma yazısı yazmağa teşvik ettiği gibi bir kısım belgelerin yayını da istemişti. Onun bu arzusunu yerine getiremedik. Araya giren diğer uğraşlar ve çalışma alanlarımızın başka devirlere kayması bu güzel arzunun gerçekleşmesini geciktirdi. İlk olanak bulduğumuz an bir kısım belgeleri onun adına yayınlamak en büyük arzumuzdur. Gerçekleştirmeyi başardığı toplantılara göz atacak olursak: **Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento** (Geç devir Ortaçağ ile Rönesans devri arasında Venedik ve Doğu) Venedik 1966 adlı olandan sonra 1968 yılı Haziran ayı başlarında düzenlenen çok geniş kapsamlı XV. yüzyıl sonuna kadar Venedik ve Şark adlı uluslararası toplantı programının genişliği ve katılanların çokluğu ile dikkati çeken bir kongre idi. Bu toplantının bildirileri şu başlık altında toplandı: **I. Congresso Internazionale di Storia della Civiltà Veneziana. Promosso e Organizzato dalla Fondazione Giorgio Cini (Venezia, 1-5 giugno 1968)**. İki cilt hazırlanan bu ciltlerden birincisi iki kısım olarak Tarih-Hukuk-Ekonomi, tek kısımlı ikinci cilt ise Sanat-Yazın-Dilbilim'e ayrıldı. Türkiye'den kimsenin katılmadığı bu toplantının tutanakları basım işinin uzaması ve çok kişinin katılmasının yarattığı sorunlar nedeniyle ikinci toplantı daha dar bir çerçeveye içine alındı. Bu kez Prof. H.İncik, Prof. H.S.Kissling ve R.Mantran'ın katıldığı "II.Convegno Internazionale di storia della civiltà veneziana (Venedik, 3-6 Ekim 1973) anabashi ile düzenlenen toplantının tutanakları yayınlandı: **Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi, 1977 (XV-XVI. yüzyıllarda Şark ve Garp dünyaları arasında Venedik. Görünümler ve sorunlar)**. İki cilt olarak yayınlanan bu kitabın birinci cildinin kapağını bir İstanbul minyatürü süslemektedir. Bu ciltlerde Türk tarihine ışık tutan birçok konular bulunmaktadır. Prof. Pertusi'nin arka planda gözüktüğü toplantılardan olup Türk tarihini yakından ilgilendireni, İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşının 400. yılı için yapılanıdır. 8-10 Ekim 1971 günlerinde toplanan bu kongreye Ö.L.Barkan, Prof. H.İncik ve Prof. R.Mantran Türk tarafının görüşünü yansıtan kişiler olarak katıldılar. Bu toplantının kapanış konuşmasını yapan Prof. Pertusi, ihtisas alanı olmayan bu konuda Şark ve Garp dünyalarının hangi sorunlarla karşılaştık-

larını ortaya koymakta başarılı olmuş ve bu tarz tartışmalı toplantıların yararına değinmişti. Bu toplantının tutanakları, enstitünün sık ve sevimli ciltleri arasına şu başlık altında katıldı: **II Mediterraneo nella seconda metà del 500 alla luce di Lepanto**, 1974 (İnebahtının ışığı altında XVI. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz). Bu toplantıların en anlamlısı Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yılı için G.Cini binalarında yapılanıdır. Seçkin bir bilim adamı gurubunun katıldığı bu toplantının tutanakları bugüne kadar yayınlanamadı. Bazı para ve yönetim sorunları "Vocazione europea della Turchia" başlıklı bu kitabın yayınını geciktirdi ve belki de olanaksızlaştırdı.

İsimlerini verdiğimiz bu toplantılar gayet düzenli geçmiş ve enstitünün başardığı diğer toplantılar gibi yararlı olmuştur. Daha fazla detaya inmeden Prof. Pertusi'nin doğrudan ele aldığı Türk tarihi konularına değinelim. Muhakkak ilk akla gelen İstanbul'un Türkler tarafından fethine dair hazırladığı derlemedir. Küçük boy görünmekle beraber, ince kağıda basıldığı için kullanışlıdır. Haberimiz olduktan kısa bir süre sonra tedarik ettiğimiz bu derleme için hazırladığımız bir tanıtma yazısını **Belleten**'e sunmuş bulunuyoruz. Olağanüstü sayıdaki kaynakların bir araya getirildiği bu yapıtta, Türk tarafının görüşlerine de özen gösterilmiştir. Bu yapıta ek olarak düşündüğü bir çalışmanın hazırlıkları bir hayli ilerlemekle beraber ne durumda olduğunu bilmiyoruz. Diğer çalışmalarına sırasıyla göz atabiliriz.

Prof. Pertusi'nin en özgün tarafı, Türk kaynaklarını göz önüne almadan hümanizma devri tarihinin incelemesinin olanaksız, eğer yapılırsa zayıf kalacağı kanısını benimsemesidir. Şimdiye değin tek taraflı görüşlerle yapılan incelemeler tarafsız olmaktan uzak kalmıştır. Bu eksikliği hisseden sayın profesör, Türkçe öğrenmek gibi bir girişim kendisine epey zaman yitirteceği için, güvendiği kişilere metinleri çevirtmiştir. Böylece Türk düşün dünyası ile bir ilişki kurma yolunu aramıştır ki, bulabildi diyebiliriz. İstanbul Fethine ait ilk el Türk kaynaklarını aradığı zaman Tursun Bey, Aşık Paşazade, Kıvami, Neşri, İbn-i Kemal, Taci Beyzade Cafer Çelebi ve Hoca Sadeddin Efendi gibi kişilerin eserlerinde Türk-İslam havayı anlamak yoluyla konuyu daha yakından incelemiştir. Bu incelemesine girişmeden önce şu satırları yazmıştır: "Türk tarihçilerin içeriğini incelemeğe girişmeden önce bazı temel mülahazalar yapmak gerekir. Batılı düşünür ve hatta Bizans uygarlığı mütehassısları batılı belgeler ve tarihçiler ile (latin ve yunan) daha yakın ilişki içindedirler. Arapça ve Türkçe yazılmış doğu metinlerini okumağa başladığı zaman, bir tarih olayını anlama hususunda çok değişik bir görüşle karşılaşır. Yunan-latin-hristiyan olandan çok uzak bir dünya görüşü, aşağı yukarı ortaçağ batı dünyasına benzer bir yazın geleneği ile karşılaşılır. Batılı bir düşünür konuları yunan-latin-hristiyan değilde, arap-türk-islam görüşü ile anlamağa girişmelidir. Aksi halde hiç bir şey anlamama tehlikesiyle karşılaşır. Diğer taraftan Tursun

Bey'den Hoca Sadeddin'e kadar süre gelen tarihçilik, yazınsal bir akım olan fetihname tarzında olup, tarihlerden ve belgelerden yararlanan gerçek bir tarih değildir. Kaldı ki bütün bu eserler Sultan Mehmed'in dindarlığını ve onun Kur'an'daki kutsal sözleri uygulamasını yüceltmeğe kalkışmışlardır. Bütün bu yazın, İstanbul'un Fethine dair hristiyan görüşlerle dolu anılara, mektuplara ve tarihsel belgelere tamamen karşıdır. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki, hristiyanlar tarafından yaratılan olayların yorumunu bir polemik konusu olarak değilde, değişik bir dünyanın, geleneksel doğu yazını ve kısmen de Kur'an'a dayanan dinsel ve tözesel eğitimden geçen Türk fikir adamlarının bir dünyası karşısındayız.

Bu yazın kazanan tarafın sözcüsüdür. Bazı anlar tereddüd içinde, bazan cesaretsiz bir tavır takınmakla beraber, uzun yıllardan beri gerçekleşmesi beklenen bir hülyanın uygulanmasını sağlayan kişinin sesidir. Türk Sultanı, Tursun Bey'in şairane bir tarzda vasıflandırdığı Bizans başkentini ele geçirdi. İslam hadisinde vaad edilen bu kent için bir çok islam kral ve sultanı genç bir gelin gözü ile bakıyorlardı. Bütün müslüman türklerin şuurunda yavaş yavaş gelişen bir kavram olmakla beraber İslam yaşamının, kavramının ve inanışının sesidir. Çoğu hristiyan yayınında devamlı karşıtlar, gerçek-yanlış, inanan-inanmayan, dindar-kafir bulunuyorsa da, islam yazınında aynı ters karşıtlar bulunur: kafir ve inançsız olan hristiyandır. Dindar ve inanan müslümandır. Hristiyan haçlı kavramı karşısında islamın kutsal savaşı cihad bulunmaktadır". Şu makalesinden: "La caduta di Costantinopoli vista dai Turchi" (Türklerin gözünde İstanbul'un fethi), **Quaderni Medievali** I (1976) S.63-79. Çevirdiğimiz kısım, S.67-69 arasında bulunmaktadır.

Prof. A.Pertusi'nin en özgün araştırması, "Türklerin menşeleri ve güçleri hakkında Batı dünyasında yapılan ilk araştırmalar" başlıklı makalesidir. Türkler üzerine araştırmaların hangi koşullar altında başladığına dikkat eden Pertusi, XV.yüzyıl boyunca durmak bilmeyen Türk akınları karşısında "Venedik Cumhuriyeti'nden Polonya'ya, Romanya'dan Macaristan'a ve Almanya'ya kadar bütün doğu Avrupa toprakları büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunuyorlardı ve halkın tansiyonu çok yüksekti. Bütün iyi niyetli insanlar ve bilhassa İtalyan ve Yunanlı hümanistler, Türk fetihlerinin ilerleyen gücüne karşı koymak için bir şeyler yapmak gerektiğine inanıyorlardı. Raporlar ve arzlar, çağrılar ve uyarılar birbirini izlemektedir. Hiç durmaksızın 70 yıl kadar devam eden bu süre zarfında Francesco Filelfo, Biondo Flavio, kardinal Bessarione, Giovanni Gemisto, Marco Musuro ve Jano Lascaris gibi büyük adlar ile karşılaşılıyor. Bütün bu uyarıların veya projelerin sahipleri, bir harbe önderlik edecek olanların yalnız Türk fetihlerine karşı bir engel olarak kalmıyacaklarını, fakat aynı zamanda İstanbul'a tekrar sahip olup orayı zamanla bir Aragon, Venedik veya Fransız başkenti yapmayı düşüneceklerini

biliyorlardı...Bugün için bizi hayrete düşüren taraf; XV. yüzyıldan önce Türkler ve onların gücü hakkında bilgi toplayacak insanlar İstanbul'da bulunmakla beraber, esaslı bir araştırma yapılmamıştır. İşte bu tarz araştırmalar çeşitli zamanlarda bazı kişiler tarafından ele alınmış olmakla beraber bir bütün olarak bir araya getirilmeleri Prof. Pertusi tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzun süren çalışmalarının sonucu şu makalededir: "I Primi studi in Occidente sull'origine e la potenza dei Turchi", *Studi Veneziani* XII (1970) S.465-552. Kısa bir özet olarak şu buluşla alınmıştır: "Giovanni Battista (Cipelli) e Ludovico Tuberone (Çrijeva) tra i primi storici occidentali del popolo turco", *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, Firenze 1973, S.479-487. Bu makalenin genişletilmiş bir Fransızca çevirisi gene kendisi tarafından hazırlanmıştır; *Buletin de AIESEE*, x/1 (1972) S.49-94.

Hümanizma devrinin fikir adamlarının eserlerini yeni bir anlayışla ve özgün görüşlerle yayınlama isteğindeki profesörü, Lauro Quirini, Rimini'li Filippo ve Lampo Birago gibi Fatih Sultan Mehmed devri Türk tarihi üzerinde birinci el bilgi veren kişilerin inceleme işinde görüyoruz. Ayrıca İstanbul'un fethine dair ilk bilgi veren kişiler olarak incelemeyi geçmişlerdir. Bunlardan Quirini tipik bir Venedik vatandaşı sayılmaktadır. Soylu bir aileden bir tüccardır. Meslek çalışmalarını ilerletirken, hümanist çalışmalardan da uzak kalmaz. Yunanca da öğrenmiş ve akranları gibi çeviriler de yapmıştır. Bu hümanist adına hazırlanan bir armağan kitabına A.Pertusi şu araştırması ile katılmıştır: "Le epistole storiche di Lauro Quirini sulla caduta di Costantinopoli e la potenza dei Turchi" (İstanbul'un fethine ve Türklerin gücüne dair L.Q'nin tarihsel mektupları)", *Lauro Quirini Umanista. Studi e testi a cura di: K.Krautter, P.O.Kristeller, A.Pertusi, G.Ravegnani, H.Roob, C.Seno*, Firenze 1977, S.163-259. Bir girişten sonra ilgili dört mektubun yayını yapılmıştır. İstanbul'un Türler eline geçmesine dair ilk bilgiye verenlerden biri sayılan Quirini o sıralarda Girit adasındaki Hanya kentinde bulunuyordu. Haber oraya çabuk ulaşmış olabilir. Arkadaşı Paolo Dotti'nin uzun mektubundan öğrendi ve diğer mektuplarla beraber 29 Haziran 1453 günü haber Venedik Senato'suna ulaştı. Bu arada Hanya'ya gelen ilk grup hakkında da bilgiler vardır. Aynı günlerde veya Temmuz ayının ilk haftasında Kiev'li Kardinal Isidor da bir kısım mülteci ile birlikte Girit adasına gelmiş bulunuyordu. Bu çok önemli kişi sayesinde İstanbul'un Türkler eline geçişine dair ilk haberleri veren iki belge elimizdedir. Biri kendisinin diğeri de Sommern'li Enrico'nundur. Kardinal Girit adasından bir seri mesaj daha yolladı. İşte bütün bu yoğun mektuplaşmalar da diğer kaçanların verdikleri bilgiler, Lauro Quirini'nin bu konudaki bilgilerini tamamlıyor. Bu konuya ait de ayrıntılar İstanbul kitabında tekrar ele alınmıştır. Bu araştırmanın özgün tarafı Türk sultanının gücü hakkında verilen bilgilerdir. İstanbulun fethinden sonra İtalya üzerine büyük bir sefer açması beklenen Fatih Sultan Mehmet'in

yayıldığı alanlar incelenmiştir (S.184-186). Buraların insan potansiyeli ve mali zenginliklerine de değinilmiştir. Karadeniz hakkında verdiği bilgiler ayrıntılıdır. Gününün tüccarlarından veya Giritli denizcilerden edindiği gibi portolonları da incelemiştir. Floransa dukalıklarına ve kardinal Bessarione'ye yazdığı mektuplarda Türk gücünü büyük İskenderin faaliyeti ve gücü ile karşılaştırıyor (S.186-187). Gerçekte İstanbul'un fatih'i klasik devrin büyük komutanlarının faaliyetlerini kendi diline çevirmiştir. Quirini'nin devrin Papa'sı V.Nicolo'ya yazdığı mektubu, Türklere karşı bir Haçlı Ordusu hazırlanması dileği ile tamamlanır. Metni verilen diğer iki mektubunda Türk devletinin askeri gücünün önemini ortaya koymuştur. Fakat bunlar kişisel gözlemler olmayıp Girit adasında iken getirttiği bilgilerin bir değerlendirilmesidir. Bu kişilerin yapıtları Babinger ve diğer araştırmacılar tarafından değişik zamanlarda ele alınmıştır. Jacolo adlı kişi önce II.Murad daha sonra Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde yıllarca bulunmuş, musevi tabib Gaeta'lı Jacob, Anconalı Ciriaco ve sair kişiler bilgiler vermişlerdir. Prof. Pertusi'ye göre Quirini'nin haber kaynakları Giovanni Dario ile Giovanni Torcello'dur. Girit'li bir venedik ailesinden olan Dario, doğru sorunları ile yakından ilgilenmişti. Torcello da yeni bilgiler edinmişti. Fakat bunlar İstanbul'un fethinden önce sağlanan bilgilerdir (S.199). Bütün sağladığı bilgileri bir araya getiren Quirini'nin verdiği rakamlar bazan mübalağalı olmakla beraber batılı düşünürlerin görüşünü yansıttığı için ele alınmıştır. Prof. Pertusi yayınlamayı istediği Martino Segono adlı kişinin bilgileri ile karşılaştırma ve değerlendirme yapmıştır.

Prof. Pertusi'nin incelediği üçüncü mektup Papa II. Pio'ya yazılandır. 1463 yılında patlak veren 16 yıllık Türk-Venedik harbinin ilk yıllarında kurulması düşünülen ve sonuç vermeyen bir haçlı seferinin geçirdiği evreler ile ilgilidir (S.205-210). Dördüncü mektup, Fatih Sultan Mehmed'in Eğriboz adası üzerine yaptığı büyük bir akın sırasında kaleme alınmıştır. Venedik Cumhuriyeti'nin Girit adasına yardım etmesi istenmiştir. İnsan ve silahdan yoksun bulunan Girit adasının önemi üzerinde durulmuştur. Fakat bu telaş Türklerin Girit üzerine gitmelerinden vaz geçmeleri üzerine durmuştur. Bu mektuplar, Türklerin o dönemde kara kuvvetlerinde olduğu kadar deniz kuvvetlerinin de büyük bir atılım içinde bulduklarını kanıtlamaktadır.

İstanbul Fethini izleyen günlerin hangi gözlemciler tarafından yazılı duruma getirildiği yolundaki çalışmalarını iki yayınlı süsleyen Prof. Pertusi'nin ele aldığı kişiler Rimini'li Filippo ve Lambo Birago'dur. İlk kişinin ele alındığı makale şöyledir: "La lettera di Filippo da Rimini, cancelliere de Corfù, a Francesco Barbaro e i primi documenti occidentali sulla caduta di Costantinopoli", (Korfu Valisi Filippo'nun F.Barbaroya mektubu ve İstanbul fethine ait ilk batılı belgeler), şu kitapta, Mnemosinon tis Sofias Antoniadis, Venezia 1974, S.120-157.

Dethier tarafından yayınlanmak istenen bir kaynaktır. Venedik'de San Marco procurator'u olan F. Barbaro'ya, Korfu adasına gelen İtalyanı ve Yunan kaçakların getirdikleri bilgilerin ulaştırılmasıdır. Batı dünyası bu haberler ile İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirildiğini öğrenmiştir. S.127-135 arasında 38 madde halinde bu bilgilerin kimler tarafından verildiği ve üzerlerinde daha önceleri yapılan araştırmalar sıralanmıştır. Filippo'nun bu mektubu listesi verilenlere yeni bilgiler katmamaktadır. Fakat olayı en çabuk bildirenler arasında bulunmaktadı ve diğer başka haberlere de kaynaktır. Verdiği bilgiler Türklerin Rumeli'de giriştiği başarılı fetihlerle başlar. İstanbul'un Türkler tarafından daha önceleri de kuşatıldığına değinir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetme arzusu iyice ortaya çıkınca yapılmak istenen ittifak ve sağlanmak istenen yardımlar üzerine de değinilmektedir. Kiliselerin birleştirilmesi için yapılan girişimler bir sonuç vermemiştir. Bununla beraber 1452 yılı sonundan itibaren Bizans'a yardımlar çoğalmış, kent içinde insan ve yiyecek stoku yapılmıştır. Venedik Cumhuriyeti bu girişimde önemli rol oynamış ve çok sayıda yurttaşını görevlendirmiş, gemiler yollamıştı. Cenova'lı komutan Giovanni Giustiniani komutasında savunma girişimleri yapılırken, Türkler her türlü hazırlıklarını tamamlayıp istedikleri hedefe ulaşmışlardı. Çağdaş diğer yazarlar gibi Filippo da bu olayı Truvalıların bir intikamı olarak nitelendirir. Hristiyanlar tarafından beklenen mucizeler İstanbul üzerine inmeyince, beklenen son gelir. Filippo'nun tarafgir tutumu, hümanizma dönemi insanının şuurunu yansıtmaktadır.

Lampo Birago adlı yazarın yapıtı yayınlanmamıştır ve belirli bir ölçüde dikkati çektiği için şu mükalede ele alınmıştır: "Le notizie sulla organizzazione amministrativa e militare dei Turchi nello 'Stategicon adversum Turcos'di Lampo Birago (c.1453-1455) (Lampo Birago'nun yapıtında (Türlklere karşı askerî tutum) Türklerin idarî ve askerî düzenlemeleri hakkındaki haberler). şu kitapta: "**Studi sul medioevo cristiano offerti a R.Morghen per il 90° anniversario dell'Istituto Storico Italiano** c.2 (1974) Roma S.669-700.

Bu kişi tarafından gözden geçirilen belge, dispeç, rapor ve bilgilerden bir kısmı bize ulaşamadığı gibi bir kısmı da yazılı hale gelmeyip sözde kalmıştır. O devir için Türklerin yönetim ve askerlik düzenlerini öyle zengin bilgiler içerir ki hayret etmemek elden gelmiyor. 1453 yılı Eylül ayı ile 1455 yılı Mart ayı arasında yani devrin papası V.Nicolo'nun ve kardinallerinin uyarıları ile hazırladığı dönemdir. O sıralarda İstanbul'un fethine ait elli kadar birinci el belgenin en az yirmiyedi tanesini görmüş ve incelemiştir. Bu araştırması sonunda Birago eserini kaleme almıştır. 1458 yılından itibaren yaygın duruma gelen Birago'nun doğrudan yararlandığı kaynağı bilmiyoruz. Elde bulunan elyazması nüshalardan beşi esas alınarak tam bir metin düzenlenmesine gidilmiştir. Osmanlı Türklerinin kurdukları yönetimin özellikleri, yöneticilerin yet-

kileri, askeri sınırın atlı ve yaya olarak gücü ve nitelikleri, kullandıkları silahlar, deniz kuvvetlerinin durumu ile devletin gelir ve gideri de ele alınan konulardır.

Yukardaki konulardan başka, Bizans tarihinin en çok işlenen konularından olan ve bu arada Anadolu Türk tarihinin ilginç bir yönünü kapsayan bir konuyu, sınır sorununu şu makalesinde ele almıştır: "Tra storia e leggenda: Akritai e Ghâzi sulla frontiera orientale di Bisanzio" (Tarih ve efsane arasında: Bizans'ın doğu sınırlarında ki Akritas ve Gaziler), **XIV Congrès International des Etudes Byzantines. Bucarest -12 septembre 1971, Deuxieme thème, S.27-72.** Sınır boylarında mücadele eden askerlerin sosyal ve ruhsal durumlarını inceleyen bir araştırmadır. Bilhassa S.65'de 7 madde halinde Bizans ve İslam kahramanlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Türk gazi'lerin Anadolu'nun Türkleşmesinde oynadıkları rolleri P.Wittek'in araştırmalarına göre özetlemiştir. İslam dinindeki Cihad kavramının ciddiyetle ele alındığı görülüyor (S.71). Bu sınır sorunlarının tarihsel evriminin ve kültürel etkilerini şu büyük araştırmasında da ayrıca geliştirmiştir: "La poesia epica bizantina e la sua formazione: problemi sul fondo storico e la struttura letteraria del Digenis Akritas", Şu kitabın içinde bulunmaktadır: **Atti del convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione (Roma, 28 marzo-3 aprile 1969)**, Roma 1969, S.481-549. Accademia Nazionale dei Lincei'nin düzenlediği toplantılar serisinden ve yayınındandır.

Görüldüğü üzere son yıllarında Türk tarihini yakından ilgilendiren konuları, batılı tarafsız araştırmacı gözü ile incelemekte olan Prof. Pertusi'nin ölümü gerçek bir kayıptır. Bu olumlu katkılarını teşekkür yerine saygı ile anarken, yıllardan beri yapılan bir yığın araştırmalara karşın, batı dünyası kitaplık ve belgeliklerinde Türk tarihi bakımından ne kadar çok değerli malzemenin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu tarz araştırmaların çoğalması konuların zenginleşmesine yol açacaktır.

★ ★ ★

Bu yazımın hazırlanması ve basımının sağlanmasına kadar geçen süre zarfında, ziyaret imkanını bulduğumuz Giorgio Cini vakfı, Prof. Pertusi'nin tam bir kaynakçasını ve Venedik tarihi ile ilgili makalelerini bir araya getiren cildi hazırlanmakta idi. İstanbul'un Fethi adlı yapıtı için hazırladığımız tanıtma **Bulleten c.XLV/2 (1981) S.139-154'de** yayınlandı.